

Fiskardräng på Eskön

Gunnar Gadestedt

Kåseri vid hem bygdsfesten den 23 juli 1995

LUDVIG NORDSTRÖM, debattören och finsmakaren, för att inte säga vällevnads-mannen, kom en vårvinter i början av sin skrivarkarriär ut till Ulvön. Han blev kvar som fiskardräng över sommaren. Upplevelsena, från den sommaren följde honom genom livet.

Långt senare skrev han: "Man vet hur ostron lukta. Nåväl! När man kom genom hamnen en solig sommarmorgon vid sex-sjutiden, då garnet just hängts upp i gistvallarna med alla de tusentals strömmingsälven i den bruna fällen, som likt en varm halsduk tycktes vara svept om hamnens hals; då steg från gistvallen denna starka, friska lukt av havsdjup och urliv, som ostron ha."

Eschön - ön med askar

Ja, just så var det. Fast tvärtom för mig. Ty för finsmakaren Lubbe betydde lukten av fuktiga bomullsskötars detsamma som ostron; men när jag någon gång i livet stött på de slemmiga djuren har deras doft i tanken förflyttad mig till Eschön.

Ja, jag säger Eschön eftersom det antagligen är så nära det ursprungliga uttalet man kan komma. Dels är det traktens språk, dels säger det lite om namnets betydelse. Ett namn som har med ask att göra. Trädet ask. På gammal nordiska var ett "äsche" en plats där det växte en lund av askar. Att det finns ask på Eschön är lätt att konstatera. Det faller sig därför naturligt att säga Eschön. Under barn- och ungdomstiden sommarbodde jag där med vissa avbrott. Första året 1934, senast 1953. Nu ska jag berätta lite om strömmingsfisket på 40-talet. Det kan ha sina risker när en amatör tar till orda med en så framstående och kunnig representant för fiskarsocieteten som Rolf Möller närvarande. Jag tar risken – mina minnen är mina.

Himmelriket är nära

Många av Sveriges berömda fiskelägen har

som Trysunda på Höga kusten förvandlats till ett slags "Furuviksparken" som öppnar på våren och stänger på hösten. Förvandlats till fritidsnästen. Men Eschön har, trots fiskets död, behållit sin karaktär av naturlig bosättningsort.

Mycket har ändrats och försvunnit.

Telefonväxeln till exempel. Den var ju manuell på 40-talet. Man begärde "Edskön" och fick svar från en liten växel med snören och proppar. Det kunde ta tid, förstås, att bli uppkopplad, men man fick kontakt med en ovärderlig lokalkännedom. Begärde man Edskön 10 så kunde man få svaret: "Dom är inte hemma. Dom är på 12. Ska jag ringa dit?"

Ön var inte elektrifierad. Strömmen kopplades på efter kriget. Före det gällde fotogenlampan. Och karbidlyktor under världskrigets bristår. Radion gick naturligtvis på batteri och den begränsades till nyheter och väder. "Telefonen hade också sin batterilåda. Allt annat var hand- eller hästkraft.

Lars Möller bygger nät

Teckning: LILLY KÄLLANDER

Man tog sig till ön på en kärrväg från Hillevik. En väg som slingrade över impedimenten. Halvvägs gick den över en bergknalle med utsikt över fjärden. Det berättades en historia om den pratglade droskchauffören Evald Engman från Trödje. Han lär ha stannat sin åttasitsiga Chevrolet där på höjden med full last av besökare till Sion i Björke. "Se er omkring nu", sa han,

"närmare Gud än så här kommer ni inte."
Men för en pojke med båtintresse gällde Eschön som själva himmelriket, om inte mera. Sommardagarna kretsade kring båthusen efter sundet. Rökhus, sköthus och sjöbod spred dofter av hav och redskap, böckling, oljor och fotogen. Vattnet kluckade mot klinkbyggda båtsidor. Solen slog reflexer upp i sjöbodtaken.

Stygga små pojkar fångade storspigg på garnstumpar och tryckte fast korksmulor på fenstrålarna och lät den skräckslagna spiggen dyka 'mot botten för att söka skydd. Den flöt naturligtvis genast upp igen och möttes av skratt från plågoandarna.

De som kunde simma dök i från fiskebåtens akter. Men det gällde att inte röra upp bottenmörjan. För där nere i djupet på en bädd av silverne strömmingsfjäll vilade skallknektar, tånglakar och den förskräckliga homsimpan, ishavsrelikten, med sin krona som av korall på hjässan. Sedan låg pojkarna till tork under skötarna på gistvallens snaggade gräs. Solen lyste ständigt och vattnet var badvarmt redan tidigt i juni. Det var så på den tiden.

Emils fiskardräng

Med den bakgrunden som barn är det naturligt att ett intresse för båtar, hav och fiske växer fram. Längre fram i tiden prejade man sig med ombord och sov under en filt på flaken. Lärde sig kräkas när sjön så krävde. Vid sexton blev man fiskardräng.

Sju båtlag gick ut från Eschösundet den här tiden kring 1945. Alla med två man ombord; ensamfisket hade inte slagit igenom. Det var far och son som Skeppar Larsson och Robert, Albert Möller med Waldemar, bröder som Tore och Rolf Möller, Arnold och Evert Larsson, Erik och Oskar Kariberg, Sven och Nisse Karlsson. Och så var det Emil Karlsson, men han hade dräng. Jag ärvde den sysslan efter Owe Hägglund.

Emil Karlsson bodde i en stuga intill Allmänningen på ösidan. Ett fint ställe. Han hyste in mig i sköthuset. Det var uppsågat av riggen från en finsk skuta som gått i kvav på Masgrundet, påstod Emil. Där sov jag i en vit soffa som var alldeles för kort. Emils mat-hållning var ungvärns och lite slumpartad. Jag

åt hemma och fick matsäck med mig på sjön. Han var inte lång till växten Emil, senig, lite slängig i rörelserna. Hade små fötter. Luggen hängde ner i pannan. Han var lätt till humöret och ganska full-i-fan. Han verkade alltid vara ledig, hade tid för den som tittade in.

Han gillade att göra saker som att ligga och dra sig i solen på gistvallen; "man får frysa så det räcker om vintern". Han var ett fynd för den som ville lära sig hitta i skärgården, och han tyckte om att löpa hundstrand och leta strandfynd.

Emils båt

Emils båt var en 26-fotare, eller var det tju'fem? Den hörde till de mindre i alla fall. Det satt en westerwikare i, den. En fem-sju. Det betydde att maskinen var god för fem till sju hästkrafter, och den kunde dunka oss fram i upp till sex knop.

Det var en vacker båt. Johan Lundberg på Värön i Trödjefjärden hade byggt den. Det var en man som hade händer med båtbygge, och som kunde få skrovet och ruffens linjer att tura fint.

Han hade, vad jag förstår, byggt de flesta båtarna i sundet. Men Karlbergs båt var byggd av Eschöns egen håtbyggare Oskar Östlund på Smörsten. Och Arnolds båt, som var längre och snipigare än de andra, hade byggts av en byggare som hette Ölund, vad jag minns.

Jag vet inte hur just Värö-Johan skaffade sitt virke, men det var vanligt på den tiden att båtbyggaren själv synade ut timmer och köpte det på rot. Sedan högg han det vintertid vilket gav en extra kick åt kvalitén. Han sågade virket utan att kanta för att kunna ta ut största krum ur varje plank.

Spanten, som kallades vränger, och stävorna, sågades helst ur krokvoxet virke som fiskaren själv höll. Det blev starkast så. Sådana ämnen stod ofta på lut för framtida behov. En fiskare med båtbygge i tankarna spanade alltid bland martallarna efter virke.

För ytbehandlingen användes naturmateriel: rå och kokt linolja, terpentin, dalbränd tjära för borden och stenkolstjära för botten.

Efter andra världskriget började däckade båtar byggas. De kallades kuttrar. De flesta byggdes i ribb. Det innebar att bordläggningen gjordes

av skålade ribbor som spikades i varandra. Båtarna blev lätta och starka; ännu lättare när galvade järnspant började användas. På försommaren, när vårfisket ebbat ut, drogs båtarna på land. Ruffen åkte av, det skrapades och fejadades, skroven ströks. Motorn fick en överhalning.

Eskösundet

Teckning: LILLY KÄLLANDER

Sedan for man på fiskarfest till Gåsholma eller Iggön i lövad båt med flagg i aktern, men utan ruff. Det hörde till att kunna visa upp en grann motor i färsk, grön maskinglasyr med kulhuven i silver. Dessa fester hade två syften. Dels ett avbrott i vardagen, dels också en manifestation av, fiskarkårens sammanhållning och samhörighet.

Kultändaren

Motorn kräver ett särskilt kapitel. I Eschö by rörde det sig om tändkulemotorer, kultändare. Driftsäkra, lättskötta motorer som hölls för nära nog outslitliga. Det var de som svarade för "dunket från en fiskebåt" som Lasse

Dahlqvist sjöng i visan. En artist som var företrädd bland dragspelslåtarna i Emils skivsamling till vevgrammofonen.

Kulmotorerna hette saker som Westerwik, Skandia och Seffle. Drottmotorn kallades "Pythagoras" efter maskinfabriken Pythagoras i Norrtälje som tillverkade den. Den fabriken lever kvar som industriminne med remdrifter och allt.

Emil var gammal nog att minnas de första motorerna. De saknade frikoppling. "Så gubben Westberg staka ut båten ur sjöbo'n och

vänd'n innan han drog igång", sa Emil. Men kultändarna hade egenheten att gå igång baklänges ibland. Man måste ha ögonen på svänghjulet.

Det hade inte Westberg en gång. Motorn tände bakvägen, och Westberg for baklänges in i sjöbo'n med ett brak.

Kulmotorn patenterades i USA alldeles i slutet av det teknikvänliga och förhoppningsfulla 1800-talet. Via Danmark kom de första till Bohuslän kring 1903-04. Därifrån spred de sig snabbt över landet.

Svensken J V Svensson fick händerna på konstruktionen och utvecklade den till en driftsäker maskin. Han blev Avancemotorns fader. En maskin som var standard som lastvinsch för landets hundratals motorseglare. Blåslampan var en svensk uppfinning som bidrog till kultändarens utveckling. Motorn blev populärare i Skandinavien än någon annanstans och den tillverkades in på 1960-talet. Den blev en exportprodukt. På ett museum i Vrboska i Dalmatiens skärgård såg jag en Skandia som fraktat Titos partisaner. Jag är inte säker på när den första kultändaren kom till Hille. En källa uppger 1907. Hudiksvall vet jag mera om. År 1906 köptes en fraktbåt till Bålsön. Den körde strömning till sta'n till dunket av en kultändare. Men det dröjde ända till 1912 innan någon fiskebåt fick motor. Det fanns en skepsis att motorn skulle skrämja strömningen, och så skulle skötarna fastna i propellern. Men så blev inte fallet och under resten av tiotalet satte alla fiskare i motor. Bra strömmingspris under kriget hjälpte till.

Den efterfrågan på motorer som då uppstod bidrog till en lokal, småskalig produktion. I trakten av Hudiksvall fanns minst tre tillverk-

are, varav Jättendalingen nog också var bekant i Hille.

De första motorena var små. Två till tre hästkrafter. Men tunga och primitiva med veksmörjning. Men med motorerna kunde man bygga större båtar, vilket i sin tur ledde till efterfrågan på större och bättre motorer. Det fanns en motorfabrik i Gävle, Skogs. Den tillverkade en fyrahästare, Skogaren, som kan sägas representera andra generationens tändkulemotorer. Den hade en ventil som regler-

ade en vatteninsprutning så att kulan höll rätt temperatur. Det gällde att ha öra för gången så att man justerade ventilen rätt. Med rätt inställning gick motorn fint, men cylindern rostade i längden av saltvattnet.

Skogs mötte efterfrågan på starkare maskiner genom att montera ihop två fyrahästare efter varandra till en tvåcylindrig maskin, Skogtvillingen, som fick en ettrig och snabb gång. Men den blev aldrig någon succé. Två cylindrar med droppvatten blev antagligen en för mycket.

Vid mitten av 40-talet var Westerwikaren den vanligaste motorn på Eschön. Dess haltande gång i tomme ljud från båthusen. Haltningen berodde på en primitiv frislagsregulator som satt och nickade i akterkant av maskinen.

Westerwikaren hörde till tredje generationen. Den behövde inte droppvatten.

Lite senare kom Skandia och Seffie som representerade det yppersta av denna motortyp. De hade ställbar toppinsprutning och centrifugalregulator. De gick som klockor, och det gick att köra sakta utan att engagera blåslampan.

Man körde på motorfotogen ur fat märkta WW, WaterWay. Men det var ju krig och avspärning, så ett ersättningsbränsle tillverkades ur oljeskiffer i Kvamtorp.

Det var gult till färgen och Emil menade att det luktade kattpiss. Han kallade bränslet Kinnekulle. Men han hade varit förutseende och hade några fat riktig motorfotogen. De låg gömda i båthusets stenkistor. Oss osade det inte katt om.

Den som vill veta mera om kultändare kan åka till Sjötorp vid Göta kanal. Där finns ett kultändarmuseum. Tidigt i juni brukar ett 60-tal kultändare dra igång där. Samtidigt. Det är musik det!

Klubbsundet. Teckning: LILLY KÄLLANDER

Strömning och sill

Nu till det mest centrala i en fiskares liv. Strömningen. Den kunde diskuteras hur mycket som helst. Var fanns han, hur djupt han gick och hur skulle man få honom att ta. Drömmen om stortag fanns alltid med i tankarna.

Strömningen är Gästriklands landskapsfisk. Det höll på att bli storspiggen. Men det är tråkigt att det under bilden står ett latinskt namn, *Clupea harengus*, som betyder sill. Vissa vetenskapare hävdar att strömningen är Östersjöns egen ras av sillsläktet och kallar den *Clupea harengus membras*. Jag håller på den vetenskapen. Färsk strömning är godare än färsk sill. Men strömning som landas söder om Kalmar kallas sill.

Det finns en fisk som kallas sill i våra vatten. Det är skarpsillen eller vassbuken som går att fånga om man använder trånga dvs. småmaskiga skötar.

Den gör man ansjovis av. *Clupea sprattus* heter den. 'Anchovie sprats' brukar det stå på burkarna. Äkta ansjovis finns inte i Hille socken.

En och annan siklöja slank alltid med när vi fiskade med det som på den tiden var rumma skötar, dvs. skötar som hade så där 32 varv knutar per aln. Siklöjan finns efter hela norrlandskusten; mest utanför Norrbotten. Där fiskas den för rommens skull. Ljöromstoast är ju både gott och dyrt. Strömningen lever i stim i havet. Den rör sig mellan botten och ytan i sin jakt på plankton. Det gäller för fiskaren att veta var den håller hus, så att han lägger skötarna på rätt djup. Numera finns det ju ekolod och fisklappar för sånt. Så var det inte då.

40-talets fiskare var helt beroende av erfarenheten. Man var alltid observant på var strömningen tagit skötarna, högt eller lågt. Och man jämförde med varandra. "Hur långa band hade ni?", dvs. hur djupt la ni skötarna, var den vanliga frågan när jag kom fram till Möllers pojkar om mornarna med den preliminära fångstrapporten, som de ringde in till Gävlefisk.

Språngskiktet

En enkel men klipsk anordning som avslöjade var strömmingen höll hus kom i bruk på 50-talet. Havsvattnets temperatur varierar. Det är om sommaren varmast mot ytan; kallare neråt som alla badare vet. I ett språngskikt mellan kallt och varmt trivs plankton bäst. Där håller, strömmingen till när han är hungrig. Det här var en apparat som man kunde mäta språngskiktet med. Man skaffade sig en tom brännvinsliter. Lindade den med blyremсор så att den sjönk med korken i. Fäste en lina i flaskan och, med lite slack, i korken. Stoppade en termometer i flaskan. När man kom till fiskeplatsen kastade man i flaskan och lät den sjunka till det djup man väntade sig att hitta språngskiktet. Då ryckte man i linan så att korken lossnade. Vattnet strömmade in och man halade upp och läste av temperaturen. Cirka tolv grader var vad man letade efter. Efter några försök visste man hur djupt språngskiktet låg och rättade skötarnas djupgående med bojarnas band.

Lättade skötar

Att laga skötar var vinterjobb. Man köpte maskinknutna skötslingor av bomullsgarn och bodde dem med talnar och stalnor. Upptill en flarntaln för korkflarnen och nedtill en stentaln där sänkstenarna skulle fästas och så stalnorna i sidorna.

Skötar av invävt bly i den nedre talnen hade börjat komma. Emil hade ett par stycken med sådana talnar påknutna och de flög ner i båten när vi stenade. Det tidsödande jobbet att fästa stenarna försvann.

Innan skötarna togs i bruk måste de lättas. Det betydde nu inte att man gjorde dem mindre tunga, utan det är samma ord som i 'rödlätt', rödfärgad. Man färgade skötarna så att strömmingen inte skulle se dem, och för att de inte skulle ta röta. Dessutom blev de lättare att hantera som torra. De fick en viss appretyr som det heter i textilbranschen. Skötfärgen, ett hartsliknande ämne som innehöll Quebrachobark, kokades i en tunna med soda och hälldes över skötarna i en ränna som helst borde vara en urholkad torrake.

Allt det där är borta nu med konstfiberskötarna.

Före lättningen ville man helst lägga de nya skötarna i sjön för att skölja ur bomullsdammet. Edward Nordin, som drev ett mycket effektivt fiske från Harkskär, satte några nya skötar i fjärden hemmavid för att skölja ur dem över natten. Då blev ett stort stim lekströmming fast i dem. Han fick många ton i sikte av sin egen sjöbod.

Krokplatserna

Så kunde det bli när man hittade en strömmingstapp. Sådana söktes aktivt under försommaren. Då lade man krok på lekgrunden nära land. Skötarna roddes ut i en krok, i en sexa. Nätterna var ljusa och strömmingen såg garnet och följde det. Men i kroken klarade stimmet inte manövern utan gick fast. För bästa effekt, och för att kroken inte skulle strömma ihop, sträcktes den ut till en kvadrat med linor och hållare, ankarstenar. Det hade rått kamp om de bästakrokplatserna. Man hade kappats om att lägga där.

Sedan infördes dygning, platserna gick i tur. I båthusen satt vridbara skivor med grundens och båtlagens namn. De vreds ett snäpp varje dygn.

Lite senare på sommaren lade vi bottenskötar, raka skötar som också stod förankrade på botten. Ibland klabbskötar som var ankrade men hölls svävande på rätt djup med bojar. I augusti började drivfisket fritt ute i havet. Det krävde mycket utrymme eftersom båt och skötar kan driva en avsevärd sträcka under natten. Ett lättsamt fiske eftersom linor och draggar inte behövdes. I stället tog man flera skötar och lade dem på det djup där strömmingen gick. Om de lades i ytan så att flarnen stod och nickade, kallades det att lägga flarnstött.

Då, i augustimörker, lystes havsvidderna upp av ljus från skötar och båtar. Det lyste som från de största av Hilles byar. Men det talades inte alltid hillemaal i dessa flytande samhällen. Man kunde stöta på bukiga kuttrar från Hållnäs, från vilka man anropades på ett nordligt roslagsmål.

Blåslampan tändes

Framåt eftermiddagarna hördes verksamhet i sjöbodarna utefter sundet. Skötarna stenades.

Vi bar inskötar och lade dem på sjöbodsvälen. Jag ställde mig närmast ruffen och drog ner flarntaln och lösgarn. Emil satte på sten. Man kan undra vart alla dessa utvalda stenar har tagit vägen nu, när ingen längre har bruk för dem. De var välformade, avlånga och helst med en liten midja. Emil gjorde en löpsnara av hallbandet och stoppade en sten i den. Sedan lyfte han stenen mot munnen och vätte bandet. Drog åt. Då visste man att det satt. När bomullsbandet sedan torkade, krympte det och snaran drogs ännu hårdare. Sedan skötarna kommit i båten plockades övrig utrustning i. Det rörde sig om bojar, linor och hållare. Eller draggar om vi skulle lägga fasta skötar på lerbotten. Båten blev full av grejor om det var frågan om fiske med ankrade skötar. Matsäcksskrinen togs ombord. Fotogen pumpades upp och fylldes i tanken. Lubrikatorn fick olja. Blåslampan pumpades och tändes.

Temperaturen steg i ruffen under de minuter den brann. Under tiden drog jag åt smörj-kopparna på axeln. När kulan tog färg, pumpade jag ett par tre slag på bränslepumpen och manade fram pluggen ur svänghjulet och svingade hjulet till kompression om styrbord. Om allt stämde så töffade maskinen nu i gång.

Mot fiskeplatsen

Vi gjorde loss och backade ut förbi tom lådorna som låg och flöt, förtöjda i en gammal tala. Det beräknades ju en viss tara för lådorna. Om de var torra fick man plikta taran i strömning. Därför höll vi ett lämpligt lager flytande i sjön.

Så ställde jag reverseringen på framåt och sparkade upp regulatorm till full fart. Vi var på väg. Sedan var det bara att sitta och styra. En timma och tjugo minuter till Rabbarna, två och en halv till Utknallen. Hille socken svek oss tidigt, sjönk under horisonten. Ockelbo höll ut längre. Det sista som kröp under linjen var Digerberget och Gullberg i Skogs socken i södra Hälsingland.

Jag hade ju ibland mina funderingar om hur det skulle gå med sjösjukan. Vid Vallmarsbådan, norr på ön, kom sanningens minut. Där låg sjön på och om skroven på andra båtar försvann i vågdalarna visste jag att Emil visste vad som skulle hända när vi skulle dra

den tredje sköten nästa morgon. Då brukade han vända sig om och fina där han stod i bettet och drog. Inte elakt, bara nyfiken på föreställningen när jag lutade mig över suden och befriade mig från vad jag hade i magen. Sedan drog vi igen.

Våra kvälisrutiner på fiskeplatsen var oföränderliga. Emil knäppteupp matsäcksskrinet och detsamma gjorde jag. Han hade alltid ett hårdkokt ägg i lådan. Skalen släppte han i sjön och hände sedan ut ur ruffen och studerade ström-sättningen medan de sjönk. Sedan kilade han fast rorkulten, så att den inte skulle stå och slå, och drog väckarklockan. Jag tände lyktan som vi hade på en stake akterut. Sedan sov vi. Jag tror inte att vi drömde om strömning i våra rullande kojor. Det gällde att klämma sig fast eftersom båten i regel lade sig tvärs sjön.

Drömströmningen

Men det fanns en drömströmning i våra liv. Jag hade nämligen pumpat Emil på hur en perfekt fiskeplats borde se ut. "Jaa", sade han, "en skulle ha ett ensamt grund ut' på djupvattne. Ett grund som ingen annan visste om. Dit måste strömningen. Där skulle en lägga."

Där fanns således drömströmningen. Så jag cyklade till sta'n och köpte ett sjökort på Hallbergs bokhandel. Sådana detaljer saknades i Emils utrustning. Det blev ett kustkort som sträckte sig längre ut än det vanliga kortet. Jag rullade ut det på köksbordet och pekade ut uppgrundningarna som sträcker sig som fingrar mot norr från Västra Finngrundet. "Det är bra, så ska det se ut", sade Emil. "Dit är det nog ingen som har varit."

Utsikt mot Skommaren
Teckning: LILLY KÄLLANDER

Och nog var det långt ute. Nästan fem timmar skulle det ta oss, räknade vi ut. Och sedan gällde det att hitta någon av fingerspetsarna. Vi hade en ljudboj därute att stödja oss på. Den stod antagligen och rosslade hest i ensamheten.

Så vi stenade tidigt och for. Vid Hundrapricken pallade Emil upp kompassen och tog tid på väckarklockan. Någon timme senare, vid en utsjöremmare på Finngrundet som tycktes hög som en timmertall, tog vi ny kurs och tid. Sedan lodade vi med en spräckt tändkula i en lina.

Det är grunt därute. Knappa metern på ett ställe och fullt av vrakdelar på botten. Så när vi lagt ville jag fara och titta. Stå på botten mitt i havet en stund. Men Emil hade förstånd att säga ifrån.

Just den natten drog vi svartskötar. Det satt bara sjutton strömmingar i dem. Som att lägga i Svartmarn, en tjärn inne på ön, tyckte Emil. Men att teorin var riktig visade sig någon natt senare. Då fick vi artonhundra kilo. Emil börjde stena av under resan hem, men båten blev så förklämd att han måste sluta.

Evald Engmans oplar

Varje morgon körde vi över strömmingen till Gustaf Larssons brygga med snibben. Vägde in på en decimalvåg, 30 kilo skulle det vara i lådan.

Evald Engman kom skramlande i Opel Blitzen, en liten lastbil. Den hade lötar av järn runt gummidäcken. Det var ju kristid och svår brist på bilgummi. Egentligen hade han två likadana Oplar, gröna båda. Mankerade den ena kunde han ta den andra. En gång när jag stod i snibben och langade lådor, såg jag att han björnat fast fjäderpaketet på höger bak med ett timmerbindsle. Klart körförbud hos Bilprovningen idag. Men på den tiden måste allt rulla som kunde rulla.

Bruna piskan

Mjölkbönder talar om den vita piskan. Fiskaren som rökte böckling skulle kunna tala om den bruna. Han hade varit på sjön hela natten. När jobbet med skötarna var klart måste han plocka ur fina, jämnstora strömmingar till rökningen och lägga dem i

saltlake. Sedan fick han sova ett par timmar. Rödögd av brist på sömn måste han upp igen och spetta strömmingen och sätta spetten i ramarna och in med dem i ugnen. Sedan satt han i gropen framför ugnen och blinkade och matade på granris. En hink med vatten hade han vid sidan att dämpa fyren med.

Våran böckling ska vara varmrökt på granris. Den kokar samtidigt som den röks. Det ger den finaste böckling tycker vi. Söderöver kallröker man med alved. Ja, riktigt kall är ju röken iinte, men svalare eftersom den leds i en trumma till strömmingen. Men för varmt får det inte bli, så hela rökningen igenom sitter fiskarn där och passar och blir röd i ögonen som en mört. Sedan ska han plocka ner och paketera. Först då får han sova, fast då är det snart dags att stena igen.

Rökningen kräver också att man ger sig utefter ris med riskniven på en stång. På Utvalnäs, där man rökte mycket, fanns det granar som mera liknade Dalarnas bröllopsmallor än granar. Det satt en liten ruska kvistar kvar i toppen bara.

Gävlefisk bildas

Vi gladde oss naturligtvis åt stora fångster, men de kunde också skapa problem.

Avsättningsproblem i gamla tider. Marknaden rådde. Den som korn först fick sälja. Andra tvingades kanske vräka sin fångst i sjön. Emil hade många sådana historier. Han var inte särskilt kollektivt lagd i sin uppfattning, men privata uppköpare av strömming hade ingen vän i honom.

Just de åren när jag var fiskardräng syntes man ha kommit tillrätta med avsättnings- och i någon mån prisproblemen. 1934 hade en förordning om ilandförande och försäljning av strömming kommit till stånd. Den innebar att fiskarnas ekonomiska förening fick ensamrätt att driva partihandel inom länet. Gävlefisk bildades. Enskild minutförsäljning var dock fortfarande tillåten, så torghandeln med strömming och böckling fortsatte. Fångstbegränsningar genomfördes.

Emil sålde allt till Gävlefisk och fick avräkning en gång i veckan. Det fanns två kvoter. För konsumentströmming fick man bra betalt, för överskottet, som gick till industri och djurföda, dåligt. När vi fiskat bra och konsument-

kvoten var hög gjorde min sjättedel av fångsten mig förmögen. Åtminstone kändes det så.

Vinterfiske i Oxelösund

Men det stod klart för mig att strömmingsfiske innebar ett slit för en hovsam överlevnad. Det var de duktiga och starka som klarade sig. Det gällde att hitta utvägar att förbättra inkomsterna. Emil prövade en ovanligt slitsam metod några vintrar. Han vinterfiskade i Oxelösund. Bodde i båten under veckorna. Låg förtöjd vid iskanten. Värmde mat och sig själv på vekköket. Skötarna kunde inte hängas till tork. Då frös de till pansar. De hölls under gamla täcken för att inte frysa. Sedan stenades de och lades blöta. Den som sysslade med att lägga blöta skötar anar hur det var. Till helgerna hyrde han rum uppe i Gamla Oxelösund för att tina upp. Det var ett liv närmast jämförbart med sälskyttarnas på vårisen i Bottenhavet.

Vegamössan

Det står en staty på ett litet torg i Hudiksvall, nere vid Strömmingssundet mellan sjöbodarna. Ett torg som man förr sålde strömming på. Statyer brukar ju stå på torg, men den här är ovanlig. Det är ingen bild av en kändis utan en staty av en fiskare.

Per Nilsson-Öst har gjort den. Det är en konstnär för vars verk och gestaltningar jag hyser den allra största aktning. Men i det här fallet stämmer inte förebilden helt med verkligheten.

Fiskarn, som kommer knallande upp från sundet i brons med skötslingan kring kroppen, ser nämligen inte ut som en strömmingsfiskare. Han bär på en imponerande stofthydda och liknar snarare en belgisk pråmskeppare än en fiskare från Bottenhavet. En pråmskeppare mättad på äggtoddy och det feta flandriska fläsket.

Nej, strömmingsfiskarn, som jag minns honom, var en senig och skarpskuren karl. Tunn innanför den snålt skurna bussarong av blå twills som han bar på 40-talet. Den hade två bröstfickor utan lock som kunde slutas till med knappar av tenn. Piprökarna, och de var många, höll vänstra fickan oknäppt. Då kunde de hålla pipskaftet uppstucket genom knapp-

hållet så att pipan inte for i sjön under arbetet. När fiskarn skulle på torget drog han mörkblå kommissbyxor på benen. I vardagslag gällde blåbyxor med långkalsingar under. Även julisnätter är kalla på Bottenhavet. På huvudet satt i regel en vegamössa, en mörk klädesmössa med läderskärm som fått sitt namn efter Nordenskjölds resa med Vega genom nordostpassagen.

Klädseln blev på det viset mycket uniform. Man kände genast igen strömmingsfiskare på utanskriften. Men de var naturligtvis alla individer. Särpräglade typer i många fall, präglade av sitt yrke. Ett yrke som fostrat till självständighet och ansvarstagande.

Nu sätter jag till sist på mig vegamössan. Jag gör det för att hedra Hilles alla strömmingsfiskare från Iggön och Säljemar, Trödje och Hillevik, Eschö rönning och Eschön, Klubben, Utnora och Barkskär. Och jag slutar med en honnör för dem. En honnör som jag alldeles särskilt tillägnar Emil Karlsson från Eschön i Hille socken. ☀

S:t Olofs sten

Teckning: LILLY KÄLLANDER

[Hillebygden, Nr. 2, 1995]